

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง “ความสามารถทางการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา” มีกรอบทฤษฎีแนวคิด และวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ในส่วนข้อมูลต่างๆ ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถเป็นกรอบงานวิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสาร

1.1 แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสาร (Communication Competence)

1.2 แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล

1.3 แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน

2. แนวคิดตามหลักพุทธ

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในสังคม

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4. กรอบการวิจัย (Conceptual Framework)

1.แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารมวลชน

1.1 แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสาร (Communication Competence)

แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสาร Winmann & Backlund (อ้างใน อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548 หน้า 29-30) ซึ่งได้ให้ความหมายของ “ความสามารถทางการสื่อสาร” ว่าเป็นความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์ (Interact) ระหว่างการเลือกที่จะแสดงพฤติกรรมทางการสื่อสารที่เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ เพื่อให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคล

Larson และคณะ (Bostrom, N., 1984) นิยามความสามารถทางการสื่อสารไว้ว่า คือความสามารถในการแสดงความรู้ทางด้านสังคมในการสื่อสารได้อย่างเหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ

Mogge, Dill และ Eisenberg (1994) ได้เสนอว่า ความสามารถในการสื่อสารนั้น มีองค์ประกอบอยู่ 2 มิติ คือ ความสามารถในการใส่รหัส (encoding ability) หมายถึง ความสามารถ

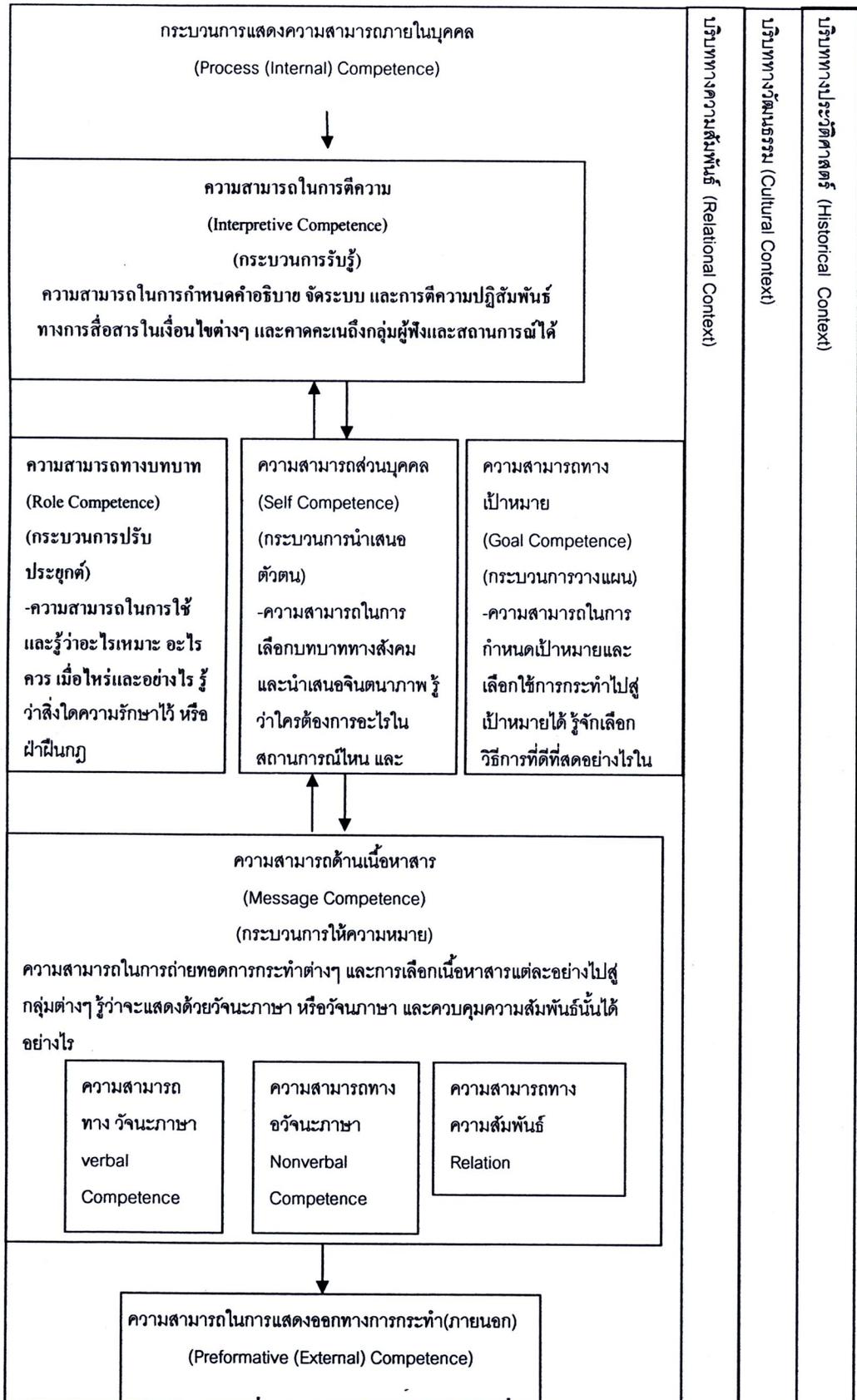

ของผู้ส่งสารในการถ่ายทอดสารให้ผู้รับเข้าใจได้ตรงกันและความสามารถในการถ่ายทอดสารให้ผู้รับสารเข้าใจตรงกัน และความสามารถในการถอดรหัส (decoding ability) หมายถึง ความสามารถในการถ่ายทอดสารให้ผู้รับสารในการตีความสารได้ตรงกับความประสงค์ของผู้ส่งสาร ในขณะที่ Cooley & Roach (1984) :Infante,Rancer, & Womack (1977) (อ้างใน จันทรทิพย์ ปาละนันท์ ,2545) กล่าวว่าองค์ประกอบขั้นพื้นฐานที่สุดสำหรับความสามารถในการสื่อสาร คือ ความรู้เกี่ยวกับการใช้รูปแบบวิธีการสื่อสารในสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม (appropriateness) และทักษะที่จะนำความรู้ดังกล่าวไปใช้ให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ (effectiveness)

ในขณะที่ McCrosky (1984) (อ้างใน อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ,2548 หน้า 29) กลับมีมุมมองที่แตกต่างออกไป โดยเขามีความคิดเห็นว่า สาขานิเทศศาสตร์มีความหลากหลายทางสายวิชา ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่จะนิยามความสามารถทางการสื่อสาร แต่เขาเชื่อว่าน่าจะเป็นการสื่อสารที่ดีเลิศทั้งในเรื่องเป้าหมายทางการสื่อสารและการทำให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจ สะท้อนให้เห็นว่า McCrosky ให้ความสำคัญกับ “กลุ่มผู้รับสาร” (Receiver) ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้นักนิเทศศาสตร์แตกต่างจากคนอื่นตรงที่มีการวิเคราะห์ผู้รับสาร (audience Analysis) ก่อนทำการสื่อสารนั่นเอง

นิยามความหมายถึงความสามารถทางการสื่อสารของนักวิชาการต่างๆ ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงจุดสนใจในเรื่องพฤติกรรมทางการสื่อสาร ซึ่งเป็นเรื่องที่เราเห็นได้ยาก แต่แนวคิดเหล่านี้ก็ยังคงได้รับความสนใจแพร่หลายทั้งสาขาจิตวิทยา การเมือง และการบริหารจัดการ และเริ่มขยายความสนใจกว้างออกไปจากการศึกษาพฤติกรรมทางภาษาไปยังการเลือกใช้ความรู้ก่อนที่จะแสดงพฤติกรรมทางภาษาออกมาด้วย เช่น Trenholm & Jensen (อ้างใน อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ,2548 หน้า 29-30) ได้เสนอความหมายของความสามารถทางการสื่อสารว่า คือ ความสามารถในการสื่อสารกับบุคคลต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสังคมแสดงถึงนัยยะ 2 ระดับ คือ ความสามารถในการกระทำหรือพฤติกรรมสื่อสารที่แสดงออกมา (Performative Competence) และระดับลึกลงไปคือความสามารถในการรู้ว่าต้องสื่อสารออกไปอย่างไรจึงจะเหมาะสม (Process Competence) ซึ่งหมายถึงการรู้ว่าควรกระทำใดจำเป็นต้องใช้ความรู้เรื่องใดในการสื่อสารให้ออกมาเหมาะสม โดยได้เสนอแบบจำลองที่แสดงถึงความสามารถทางการสื่อสารภายในบุคคล ดังนี้

บริบททางความสัมพันธ์ (Relational Context)

บริบททางวัฒนธรรม (Cultural Context)

บริบททางประวัติศาสตร์ (Historical Context)

ภาพที่ 1.1 ความสามารถทางการสื่อสารภายในบุคคล

จากแผนภาพข้างต้นสามารถอธิบายแต่ละส่วนได้ดังนี้

ความสามารถด้านเนื้อหาสาร (Message Competence) คือ ความสามารถในการเลือกเนื้อหาสารส่งไปยังผู้รับสาร (Message Selection) และรวมถึงความสามารถในการให้ความหมายและถอดความหมาย (Code & Decode Message) ซึ่งเป็นการบ่งชี้ถึงเนื้อหาหลักที่ต้องการสื่อสารของผู้พูด และความเข้าใจของผู้ฟังด้วย

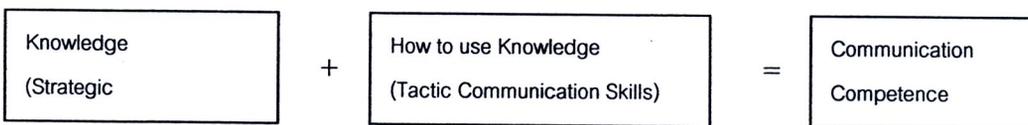
ความสามารถในการตีความ (Interpretive Competence) หมายถึง ความสามารถในการกำหนดคำอธิบาย (Label) ความสามารถในการจัดการ (Organize) และความสามารถในการตีความเงื่อนไขต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันทางการสื่อสาร ต้องเรียนรู้ที่จะหยิบเอาข้อมูลข่าวสารที่สำคัญและมองข้ามข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้อง ความสามารถในการตีความประกอบไปด้วยความสามารถ 3 ประการ ได้แก่

- ความสามารถทางบทบาท (Role Competence) หรือความสามารถที่ผู้ส่งสารรู้ว่าควรใช้บทบาททางสังคมใด และรู้ว่าพฤติกรรมใดเหมาะสมกับบทบาทนั้น เนื่องจากการสื่อสารเป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยนระหว่างคนหนึ่ง ไปยังอีกคนหนึ่ง ดังนั้นการเลือกใช้เนื้อหาสารอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องแลกเปลี่ยนกันในเรื่องของวัฒนธรรมและสังคม

- ความสามารถทางเป้าหมาย (Goal Competence) หมายถึง ความสามารถในการกำหนดเป้าหมาย ตอบโต้กับปัญหา และเลือกกระทำการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ

นักวิชาการต่างนิยามให้ความหมายของ “ความสามารถทางการสื่อสาร” ไว้อย่างหลากหลาย Bostrom (อ้างใน อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548, หน้า 33) ได้รวบรวมทัศนะต่างๆ แล้วสรุปความทางการสื่อสารหมายถึง “การรู้จักรูปแบบการสื่อสารให้เหมาะสมกับสถานการณ์และความรู้นั้น” (Knowledge + How to use Knowledge) หรือความสามารถในการนำสมรรถนะทั้งกาย จิตใจ และความรู้ทางสังคมวัฒนธรรม มาประสานเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้อง ซึ่งเรียกทั้ง 2 ส่วนนั้นว่า การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Communication) และทักษะทางการสื่อสาร (Tactic communication skills)

ความหมายของความสามารถทางการสื่อสาร

ภาพที่ 1.2 ภาพแสดงความหมายของความสามารถทางการสื่อสาร

ที่มา : Competence In Communication โดย Bostrom (อ้างใน อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548 หน้า 33)

Bostrom (อ้างใน อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548 หน้า 33-34) ได้อธิบายแผนภาพข้างต้นไว้ว่า การสื่อสารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Communication) คือ ความรู้เกี่ยวกับการใช้รูปแบบและวิธีการสื่อสารในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งได้อย่างเหมาะสม ได้แก่ เข้าใจกฎเกณฑ์ สัญลักษณ์ ความหมายต่าง ที่สมาชิกในสังคมกำหนดขึ้นหมายความว่าผู้ทำการสื่อสารต้องเข้าใจว่าควรจะทำติดต่อกับใคร เวลาไหน ด้วยวิธีการอะไรจึงจะเหมาะสม รวมทั้งความสามารถในการพิจารณาความแตกต่างของบุคคลในเชิงความคิดด้วย เช่น เข้าใจสถานการณ์ และเข้าใจบุคคลอื่น ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับคนในวัฒนธรรมต่างกัน ทั้งนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเข้าใจพื้นฐานลักษณะทางวัฒนธรรม

ทักษะทางการสื่อสาร (Tactic communication skills) คือ ทักษะในการนำความรู้เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการสื่อสาร ไปให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ ทักษะในการให้คำแนะนำ รับฟังคำแนะนำ ทักษะในการฟัง ทักษะในการแก้ไขปัญหา ทักษะในการตัดสินใจ ทักษะการโน้มน้าวใจ เป็นต้น นอกจากนี้ยังอาจรวมถึงความสามารถเชิงทักษะในการสื่อสาร ที่เรียกว่า เทคนิคการอ่านใจ (Mind reading technique) ซึ่งอาจจะไม่สื่อกันด้วยคำพูดตรงไปตรงมา แต่คาดหวังให้คู่ปฏิสัมพันธ์รู้ความต้องการของอีกฝ่าย ซึ่ง ไม่ได้เป็นเพียงทักษะในการสื่อสารที่สามารถใช้ในการปฏิบัติงานทั่วไป แต่อาจเรียกได้ว่าเป็นทักษะเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญ เพราะมีส่วนช่วยในการเสริมสร้างความประทับใจให้แก่คู่ปฏิสัมพันธ์ ได้แก่

- แนวคิดด้านการสื่อสารเชิงวัจนะ
- แนวคิดด้านการสื่อสารเชิงอวัจนะ

1. การสื่อสารเชิงวัจนะ

ในการสื่อสารเชิงอวัจนะสภาพแวดล้อมของภาษาส่งผลต่อลักษณะของถ้อยคำ และเนื้อหาที่จะสื่อสาร เช่น ทางศาสนา ประโยคที่จะใช้พูดกันมีแนวโน้มเรื่องบาปบุญคุณโทษ ในทางวิทยาศาสตร์ ประโยคที่พูดกันมีแนวโน้มไปในทางการคาดคะเนปรากฏการณ์ต่างๆ หรือเป็นการอธิบายด้วยเหตุและผล ถ้านักวิทยาศาสตร์สนทนากับพระ การสื่อสารครั้งนั้นอาจจะไม่ราบรื่นเท่าที่ควร ดังนั้นสิ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของภาษาคือ ความต้องการภาษาที่เหมาะสม ถ้าเรากำลังถึงสภาพแวดล้อมของภาษา เราก็จะถามตัวเองว่า ใคร คือ ผู้ที่เรากำลังพูดด้วย และภาษาของเราจะเป็นไปในลักษณะใด หากเราไม่ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ภาษาหรือถ้อยคำต่างๆ ที่ใช้ก็อาจจะไม่สามารถทำหน้าที่สื่อความหมายได้ด้วยดี

ท่วงทีลีลาของวัจนภาษา เป็นผลผลิตของการเลือกสรรและเรียบเรียงถ้อยคำ ประโยคของบุคคลแต่ละจะเลือกใช้ถ้อยคำต่างกันในการแสดงออกถึงความคิดของเขา และเราทุก

คนย่อมมีบุคลิกในการพูดในแบบฉบับของตนเอง และยังมีความแตกต่างกันในแต่ละสภาพการณ์ อีกด้วย คือในคนคนเดียวจะใช้ท่วงทำนองลีลาการพูดที่แตกต่างกันไปเพื่อให้เหมาะสมกับกาลเทศะต่างๆ

ถึรณันท์ อนุวัชศิริวงค์ (2533, หน้า 60) ได้อธิบายความหมายของวจนภาษาว่า การที่จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายที่ผู้พูด ผู้พูดจะต้องเข้าใจเสียก่อนว่าตนต้องการจะสื่อความคิดอะไรออกไป จากคำพูดนั้นๆ จึงทำหน้าที่ในการสื่อสารความคิดนั้น ฉะนั้นความเข้าใจในการสื่อสารจะเกิดขึ้นได้ควรประกอบไปด้วยขั้นตอน 2 ขั้นตอน คือ

1. ผู้พูดต้องเข้าใจในความคิดของตนเองอย่างกระจ่างชัด และสื่อความหมายออกไปได้อย่างถูกต้อง
2. ผู้ฟังต้องพยายามเข้าใจในความหมายที่ผู้พูดต้องการสื่อความมาให้คือ ตั้งใจฟังในสิ่งที่ผู้พูดพูด

การสื่อสารมักเกิดความเข้าใจผิดอยู่เสมอ ความหมายของถ้อยคำจะเปลี่ยนไปได้เสมอ ในความคิดของแต่ละบุคคล เมื่อเรามีการรับรู้ใหม่ มีทัศนคติใหม่ หรืออาจจะสืบเนื่องมาจากการได้อ่าน ได้ฟัง หรือได้สัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งในความหมายของถ้อยคำมีระดับที่แตกต่างกัน Hubert G.Alexander (อ้างในถึรณันท์ อนุวัชศิริวงค์, 2533, หน้า 60) ได้แบ่งระดับความหมายของถ้อยคำไว้เป็น 4 ระดับคือ

1. ความหมายโดยเจตนาของผู้พูด (Intentional Meaning)
2. ความหมายโดยเนื้อหา (Content Meaning)
3. ความหมายโดยนัย (Significative Meaning)
4. ความหมายโดยการตีความของผู้ฟัง (Interpreted Meaning)

1. ความหมายโดยเจตนาของผู้พูด (Intentional Meaning)

หมายถึง ความหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์ในความคิดของผู้พูดและเป็นความหมายที่ผู้พูดต้องการสื่อสารให้ผู้ฟังรับรู้ ซึ่งหากมีความชัดเจนในความคิด และมีทักษะการใช้ถ้อยคำมากเพียงใดก็จะทำให้สามารถถ่ายทอดความคิดได้ดีเพียงนั้น สิ่งที่จะต้องคำนึงถึง คือ เนื้อหาหรือความคิดที่จะพูด ความสามารถรับรู้ของผู้ฟัง และการเลือกใช้ถ้อยคำ ซึ่งมีข้อควรพิจารณาประการสำคัญๆ คือ ความชัดเจน ความมีพลัง และความมีชีวิตชีวา

2. ความหมายโดยเนื้อหา (Content Meaning)

เราใช้ถ้อยคำสื่อความคิดหรือเนื้อหาต่างๆ ไปยังผู้รับสาร คำที่สามารถเข้าใจได้ง่าย ชัดเจน เข้าใจได้ทันที ไม่ต้องเชื่อมโยงไปยังความหมายอื่นๆ ของคำอีก เรียกว่าเป็นคำที่มีความหมายโดยตรงสูง เป็นคำที่มีความหมายโดยเนื้อหา

3. ความหมายโดยนัย (Significative Meaning)

คำบางคำเมื่อผู้ฟังได้ยินก็จะตีความได้ชัดเจนทันที แต่คำบางคำต้องนิยามความหมาย มิฉะนั้นก็อาจจะตีความไปคนละแง่มุม ถ้อยคำประเภทนี้เป็นถ้อยคำที่มีความหมายโดยนัย สิ่งที่สำคัญที่สุดของความหมายโดยนัยคือ การตีความ ฉะนั้นการใช้ถ้อยคำที่มีความหมายระดับนี้มาก จึงมีโอกาที่จะสูญเสียความหมายในการสื่อสารสูง

4. ความหมายโดยการตีความของผู้ฟัง (Interpreted Meaning)

ความหมายของถ้อยคำเกิดเมื่อเราได้ฟัง โดยจะเชื่อมโยงเข้ากับประสบการณ์เดิมหรือกรอบอ้างอิงที่มีอยู่ก่อนแล้ว แล้วนำมาสรุปเอาว่าความหมายที่เราตีความได้นั้น คือ ความหมายที่ผู้พูดต้องการ ซึ่งแท้จริงแล้วในบางครั้งอาจจะเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนขึ้น ถ้าผู้พูดและผู้ฟังมีกรอบการอ้างอิงที่แตกต่างกัน

การสื่อสารเชิงอวัจนะ

พฤติกรรมเชิงอวัจนะสามารถสร้างความหมายได้ พฤติกรรมทั้งหมดคือการสื่อสาร ความคลอบคลุมของพฤติกรรมเชิงอวัจนะมีอยู่รอบด้าน การแสดงออกทางถ้อยคำยังเป็นขอบเขตจำกัด แต่การแสดงออกที่นอกเหนือจากการใช้ถ้อยคำ เช่น ทางค่าน้ำเสียง ท่าทาง สีหน้า เกือบจะไม่มีขอบเขตจำกัดเลยก็ว่าได้ และขณะเดียวกันก็มีความซับซ้อนอย่างมาก การสื่อสารอวัจนะนั้นมีแทรกอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทุกเวลา ทุกสถานการณ์ กิจกรรมต่างๆ มนุษย์ล้วนเป็นข้อมูลแสดงออกถึงความหมายของการกระทำ

มิติต่างๆ ของการสื่อสารเชิงอวัจนะ ได้แก่

1. รูปลักษณ์ของบุคคล
2. พฤติกรรมของเสียง
3. อากัปกริยาท่าทาง
4. การแสดงออกทางใบหน้า

1. รูปลักษณ์ของบุคคล

รูปลักษณ์ของบุคคลได้แก่ ลักษณะรูปร่างและการแต่งกายของบุคคล ลักษณะรูปร่างของบุคคลอาจสร้างความหมายได้ แต่ไม่ใช่สิ่งที่ควบคุมได้ในสถานการณ์การพูด แต่เป็น

เพียงข้อพึงระลึกถึง ว่าสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏของผู้พูดสามารถสร้างความหมายให้แก่ผู้ฟังได้เสมอ ส่วนรูปลักษณ์ที่สำคัญและควบคุมได้คือ การแต่งกาย การสื่อสารระหว่างผู้ที่รู้จักกันเป็นอย่างดี อยู่ในกลุ่มสังคมเดียวกัน การแต่งกายจะไม่ถูกพิจารณาเป็นพิเศษ แต่จะเกิดปัญหาขึ้นอย่างแน่นอน ถ้าผู้พูดสวมเสื้อผ้าหรือเครื่องแต่งกายไม่เหมาะสม ไม่สุภาพ

2. พฤติกรรมของเสียง

พฤติกรรมของเสียง หมายถึงลักษณะต่างๆ ของการพูด คุณภาพเสียง เช่น ระดับความดัง ความสูงต่ำของเสียง อัตราความซ้ำเร็วในการพูด การหยุดจังหวะเว้นวรรค เป็นต้น พฤติกรรมของเสียงมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพ และอิทธิต่อการสื่อความ ในเรื่องระดับเสียง เสียงที่เปล่งออกมามีความสัมพันธ์กับความมีพลังและความภาคภูมิใจ ความดังของเสียงเป็นสิ่งที่สามารถใช้เรียกร้องความสนใจจากผู้ฟังได้ ใช้นั้นส่วนสำคัญของสิ่งที่พูด แต่เสียงที่เปล่งออกมามีความดังมาก ๆ จะถูกตัดสินว่าเป็นการแสดงความก้าวร้าวหรือต่อต้าน มีความโกรธหรืออารมณ์ขุ่นเคือง ดังนั้นระดับความดังจึงต้องเหมาะสม

3. อากัปกริยาท่าทาง

ส่วนประกอบของท่าทาง การวางตัว การเคลื่อนไหวร่างกายเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อการสื่อสาร เช่น การพยักหน้าแสดงถึงการยอมรับ อากัปกริยาท่าทางมีส่วนช่วยเสริมข้อมูลข่าวสาร ทำให้ข้อมูลข่าวสารที่ส่งออกมามีความชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้ผู้พูดและผู้ฟังเข้าใจตรงกันมากขึ้น

4. การแสดงออกทางใบหน้า

การแสดงออกทางใบหน้า เป็นพฤติกรรมเชิงอวัจนะที่เป็นส่วนสำคัญอีกอย่างหนึ่ง สิ่งสำคัญในการแสดงออกทางใบหน้า ได้แก่ การสบสายตากับผู้ฟัง ซึ่งผลการศึกษาของ Argly และ Dean (อ้างในถิ่นันท์ อนุวัชศิริวงศ์, 2533) แสดงว่า ผู้ฟังจะมีการสบตากับผู้พูดมากกว่าผู้พูดจะสบตากับผู้ฟังยังเป็นเรื่องส่วนตัวมากเท่าไร การสบสายตาก็จะมีน้อยลงมากเท่านั้น ในบางวัฒนธรรมจะห้ามการสบสายตา และบทบาทหนึ่งของการสบสายตาก็เพื่อค้นหาข่าวสาร และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การศึกษานี้แสดงให้เห็นระดับความแตกต่างของการสบสายตา และให้ข้อสรุปว่า การสบสายตามีความสำคัญอย่างมากต่อการควบคุม หรือเปลี่ยนแปลงความรู้สึกสนิทสนมระหว่างบุคคล

ทักษะในการสื่อสารเชิงอวัจนะ เป็นสิ่งที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการสื่อสารเชิงวัจนะ โดยมีข้อคำนึง คือ การแสดงออกของพฤติกรรมจะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์เหมาะสมกับผู้พูดแต่ละคน เหมาะสมกับจุดประสงค์ของการสื่อสาร อวัจนสารที่แสดงออกจะต้อง

สอดคล้องกับงานวิจัยที่แสดงออกในขณะนั้น และจะต้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของการสื่อสาร

นอกจากนี้ Bostrom ได้ให้ความสำคัญกับบริบทใน 3 ลักษณะ ได้แก่ บริบททางประวัติศาสตร์ (Historical Context) บริบททางวัฒนธรรม (Culture Context) และบริบททางความสัมพันธ์ (Relation Context) ในการสื่อสารนั้น คนเราไม่เพียงแต่ต้องใช้ความสามารถส่วนบุคคล ประสบการณ์ เท่านั้น หากต้องสนใจกับตัวแปรอื่นๆ ด้วย เช่น เวลาและสถานที่ (Time and Space) และความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันของมนุษย์ด้วย

อย่างไรก็ตาม กระบวนการสื่อสารด้วยความสามารถในด้านต่างๆ ดังที่ Bostrom ได้เสนอเป็นเรื่องจำเป็นที่ทำการสื่อสารได้ดี (Good Performance) แต่การที่จะรู้ว่าจะสื่อสารอย่างไรก็ไม่ได้เป็นเครื่องมือประกันว่าคนๆ นั้น จะพูดหรือทำในสิ่งที่ถูกต้องเช่นเดียวกับที่ McCroskey (1982) กล่าวว่า “คนที่รู้ว่าสถานการณ์ไหนต้องสื่อสารอย่างไรจึงจะเหมาะสมต่างหากที่เป็นผู้ที่มีความสามารถทางการสื่อสาร” นอกจากนี้ยังต้องวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมสื่อสารที่เหมาะสมกับสถานการณ์ และยังพิจารณาได้จากบุคลิกลักษณะของนักสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ซึ่ง Rosenfeld & Berko (1990) ได้ระบุคุณลักษณะของบุคคลที่มีความสามารถทางการสื่อสารไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. เป็นคนที่ทำการสื่อสารได้อย่างเหมาะสม
2. เป็นคนที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสาร
3. เป็นคนที่สามารถประยุกต์ (Adaptable) ได้
4. เป็นคนที่กล้าท้าทายกับปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้นในการสื่อสาร
5. ต้องเข้าใจว่าความสามารถทางการสื่อสารเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่มีระดับ

ของความสามารถแตกต่างกัน

6. เป็นคนมีมนุษยธรรม

อย่างไรก็ตาม การศึกษาวิจัย เรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของโครงการพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ศึกษากระบวนการ (Process) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง การจัดกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การสร้างความสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ การทำงานโดยใช้ทรัพยากรในพื้นที่สังคมที่มีอยู่ ความสามารถทางการสื่อสารเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งที่ส่งผลให้ประสบความสำเร็จ

แนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสารนั้น ได้ศึกษามาจากงานวิจัยของ อมรรัตน์ ทิพย์เลิศ, 2548 เรื่อง ความสามารถทางการสื่อสารของผู้นำท้องถิ่นในการบริหารจัดการชุมชนกรณีศึกษา : ชุมชนบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เพื่อนำมาศึกษาเป็นแนวทางในการกำหนดหลักเกณฑ์ เพื่อเป็นแนวทางในการเลือกใช้หลักเกณฑ์ศึกษาความสามารถทางการสื่อสาร

รวมถึง เนื้อหาความรู้, วิธีการได้มาซึ่งความรู้, ทักษะการสื่อสาร ของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้ถูกต้องและเหมาะสม เพราะหากเราเลือกใช้ให้ถูกต้องนั้น จะนำไปสู่การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

นอกจากนี้ แนวความคิดเรื่องกลยุทธ์เนื้อหาสาร ประเด็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การพัฒนาจิตใจตามแนวทางของพระพุทธศาสนา, การให้การศึกษ ภาษา และหน้าที่พลเมือง เบื้องต้น, การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และการอบรมสั่งสอน คุณแลสุขภาพ และป้องกันยาเสพติดและโรคเอดส์ และกลยุทธ์สื่อ ได้นำมาเป็นกรอบงานวิจัยในการศึกษานครั้งนี้ โดยอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องความสามารถทางการสื่อสาร คือ แนวคิดเรื่องสื่อบุคคล โดยผู้ศึกษาได้นำเอาแนวคิดเรื่องสื่อบุคคลเข้ามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

1.2 สื่อบุคคล

“สื่อบุคคล” (Human Media) เป็นสื่อพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นช่องทางในการสื่อสารที่สำคัญในการสื่อสารระหว่างบุคคล จากอดีตจนถึงปัจจุบันสื่อบุคคลก็ยังคงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมมาทุกยุคทุกสมัย

Roger และ Meynen (อ้างใน นิลบล แสนอาทิตย์, 2547, หน้า 25) กล่าวว่า สื่อบุคคลเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม เช่นเดียวกับ Paul F. Larzarsfeld และ Menzel (อ้างใน นิลบล แสนอาทิตย์, 2547, หน้า 25) กล่าวว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นกันเอง และเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดความคุ้นเคย ซึ่งช่วยให้เกิดการยอมรับความคิดง่ายขึ้น การพูดคุยอย่างเห็นหน้าคำถ่านี้ในแง่จิตวิทยาแล้ว ทำให้ผู้รับสารมีความรู้สึกว่าคุณได้รับรางวัลทันที อย่างน้อยที่สุดก็คือ ในด้านการแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อผู้พูด

สื่อบุคคล ยังใช้ในการถ่ายทอดข่าวสาร สารความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่างๆ ที่มีมาแต่เดิม มีมาก่อนการใช้สื่อประเภทอื่นๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด แม้ว่าในปัจจุบันคอมพิวเตอร์ และอุปกรณ์การสื่อสารต่างๆ มาใช้ เพื่อช่วยลดข้อจำกัดในเรื่องของระยะทาง และเวลาในการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยผ่านสื่อบุคคลในลักษณะการสื่อสารแบบเห็นหน้าตา ยังคงมีความสำคัญเสมอ トラบใดที่มนุษย์ยังคงอยู่ในสังคม ก็คงจะไม่พ้นที่จะต้องติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นๆ เช่น ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง (จุมพล รอดคำดี, 2527)

สื่อบุคคลในสังคม ประกอบไปด้วย “สื่อบุคคลในท้องถิ่น” ได้แก่ ผู้นำทางความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระสงฆ์ แพทย์ เป็นต้น และ “สื่อภายนอกท้องถิ่น” ได้แก่ นักพัฒนาหรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น ที่นำแนวคิดใหม่ๆ หรือนวัตกรรมเข้ามาเผยแพร่ในท้องถิ่น (เสถียร เชมประทับ, 2523)

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (2549, หน้า 382) ได้กล่าวไว้ว่า “สื่อบุคคล” ในฐานะที่เป็นสื่อชนิดหนึ่ง ย่อมมีคุณสมบัติร่วมกับสื่ออื่นๆ เช่น เป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เป็นสิ่งที่แบกรับเนื้อหาและความหมาย ฯลฯ อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก สื่อบุคคล เป็นสื่อมนุษย์ ดังนั้น สื่อบุคคล จึงมีลักษณะบางอย่างเฉพาะตัว ซึ่งด้วยลักษณะของสื่อบุคคลดังต่อไปนี้ มีทั้งในส่วนที่เป็นข้อดีและเป็นข้อจำกัดบางประการ ดังนี้

1. สื่อบุคคลมีความยืดหยุ่นสูงมาก เป็นลักษณะที่เป็นข้อดีของสื่อบุคคล ซึ่งสามารถใช้กลยุทธ์ที่ยืดหยุ่น เพื่อพลิกแพลงไปตามช่วงเวลาและสถานการณ์ได้

2. สื่อบุคคลมีโอกาที่จะใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบกระบวนทัศน์ การแก้ไขปัญหาแบบทางเลือก (Alternative Paradigm) และใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมได้สูงกว่าแบบอื่นๆ ซึ่งการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม จะมีลักษณะการสื่อสารแบบสองทาง ลักษณะการไหลของข่าวสารมีแบบรอบทิศทาง ทั้งจากบนลงล่าง ล่างขึ้นบน และการสื่อสารแนวนอน ซึ่งทำให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิริยาโต้ตอบกัน (Interactive) ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการตลอดเวลา

3. เป็นสื่อที่มีการพัฒนาได้อย่างมีศักยภาพ แม้ว่าสื่อบุคคลจะมีลักษณะร่วมกับสื่อประเภทอื่นๆ คือ มีข้อเด่นและข้อจำกัด แต่สื่อบุคคลก็เป็นสื่อที่มีคุณลักษณะเฉพาะตัวในความเป็น “มนุษย์” ที่ไม่เหมือนสื่ออื่นๆ ที่เป็นวัตถุสิ่งของ แต่ข้อเหมือนที่สื่อบุคคลมีร่วมกับสื่อประเภทอื่นๆ ก็คือสามารถพัฒนาได้ และศักยภาพในฐานะมนุษย์ก็ทำให้สามารถพัฒนาได้อย่างไม่รู้จบ

4. เป็นสื่อที่มีการสื่อสารภายในจิตใจ เพราะสื่อประเภทอื่นไม่สามารถจะทำการสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal Communication) ซึ่งผู้ส่งสารและผู้รับสารเป็นคนๆ เดียวกัน ตัวอย่างรูปแบบการสื่อสารนี้ เช่น การขบคิด การทบทวน การทำสมาธิ การเขียนไดอารี่ การพูดกับตัวเอง การลงมือทำงานศิลปะ การเล่นกีฬา ฯลฯ ซึ่งรูปแบบการสื่อสารระดับนี้ มีแต่สื่อบุคคลเท่านั้นที่สามารถทำได้

5. สื่อบุคคลที่เป็นสื่อที่มีเจตนา/แรงจูงใจ ลักษณะดังกล่าว เป็นข้อจำกัดของสื่อบุคคล เนื่องจากผู้รับสารไม่สามารถรับรู้ได้ว่า ผู้ส่งสารในฐานะสื่อบุคคล มีเจตนาหรือแรงจูงใจอย่างไร ด้วยคุณสมบัติที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ทำให้สื่อบุคคลแตกต่างไปจากกล้องถ่ายภาพหนึ่ง กล่าวคือ ในการสื่อสารนั้น สื่อบุคคลจะไม่ทำหน้าที่เป็นเพียง “สะพานที่ไร้เจตจำนง” เท่านั้น แต่ไว้ในสื่อบุคคลนั้น จะมีเจตนา/แรงจูงใจ (Motive) ในการส่งสารอยู่เสมอ

6. สื่อบุคคล มีทั้งมิติเป็น “เรื่องส่วนตัว” และ “เรื่องการทำงาน/ส่วนรวม” เนื่องจากลักษณะที่เป็นมนุษย์นั่นเอง ทำให้สื่อบุคคลมีลักษณะพิเศษกว่าสื่อประเภทอื่นๆ คือ เป็นสื่อที่มีเรื่องส่วนตัว มีชีวิตครอบครัว และมีเรื่องชีวิตการทำงาน คบคู่กันไปพร้อมๆ กัน โดยมีมิติเหล่านี้จะเข้ามาพัวพันเกี่ยวโยงอยู่กับเรื่องการสื่อสารอย่างแยกกันไม่ออกตลอดเวลา

7. สื่อบุคคลมีลักษณะหลายโฉมหน้า/หน้าสถานะ (Multi-Faceted Media) ไม่ว่าจะเป็นมิติต่างด้านการสื่อสาร ที่สื่อบุคคลมีฐานะเป็นได้ทั้ง ผู้ส่งสาร (Sender) ช่องทาง/สื่อ (Channel) และเป็นได้ทั้งตัวเนื้อหาเอง (Message) รวมไปถึงมิติทางสังคม อันเป็นคุณลักษณะทางสังคมที่มีติดตัวมาด้วย เช่น เพศทางการศึกษา สถานะ ฯลฯ และมิติทางประวัติศาสตร์ ว่าสื่อบุคคลนั้นทำงานคู่กับชุมชนหรือสาธารณะมามากน้อยเพียงใดแล้ว ซึ่งมิตินี้เป็นที่มาของแนวคิดเรื่อง “ความน่าไว้วางใจ” อันเป็นลักษณะที่สำคัญของสื่อบุคคล

อิทธิพลและประสิทธิภาพของสื่อบุคคล

ซึ่งจากงานวิจัยต่างๆ ที่ผ่านมาสามารถสรุปเนื้อหาที่มีความสอดคล้องเกี่ยวกับ “สื่อบุคคล” ว่ารูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล ในลักษณะเห็นหน้าเห็นตา หรือเผชิญหน้าเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการโน้มน้าว และชักจูง เพราะเมื่อผู้รับสารเกิดความไม่เข้าใจ หรือไม่แน่ใจก็จะสามารถที่จะซักถาม หรือขอคำยืนยันจากแหล่งสารได้อย่างทันที ทันใจในระยะเวลาอันรวดเร็ว

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้สื่อบุคคลมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของผู้รับสารเป้าหมาย ได้แก่

1. ความน่าเชื่อถือ (Credibility) คุณสมบัตินี้ได้มาจากความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญของสื่อบุคคล ถ้ากลุ่มเป้าหมายคิดว่าผู้ส่งสาร หรือผู้นำทางความคิดมีความน่าเชื่อถือ ผู้รับสารก็จะมีแนวโน้มที่จะยอมรับสารเหล่านั้น

2. ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) คุณสมบัตินี้มาจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างสื่อบุคคลกับผู้รับสาร โดยที่ผู้รับสารจะมีประสบการณ์มายาวนานกว่า สื่อบุคคลนั้นจะเป็นผู้ที่มีเจตนาดีต่อตน เป็นผู้พร้อมให้ความช่วยเหลือเป็นผู้ที่มีคุณธรรม เสียสละเพื่อส่วนร่วม

3. ความเป็นคนทันสมัย (Modern man) การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเข้าถึงค่านิยมของการพัฒนาว่า เป็นกระบวนการที่ทำให้สังคมทันสมัย (modernized society) ในการลงมือปฏิบัติก็ต้องมองหาส่วนเล็กๆ ที่ “ทันสมัยที่สุด” เพื่อที่จะถ่ายโอนความทันสมัยนั้นให้ไหลลงไปสู่ส่วนอื่นๆ ของชุมชน ซึ่งการวัดคุณลักษณะของ “สื่อบุคคล” จึงใช้เกณฑ์ “ความทันสมัย” เป็นตัวแปรวัด

ประสิทธิภาพของสื่อบุคคล เช่น ลักษณะการติดต่อกับโลกภายนอก (cosmopolitan) การเป็นบุคคลที่กว้างขวางเป็นที่รู้จัก (sociable) การเป็นที่รู้จักปรับตัว ฯลฯ

4. ทักษะด้านการสื่อสาร (Communication skill) เป็นคุณสมบัติที่มักจะถูกนำมาวัดสื่อบุคคล คือ ความน่าไว้วางใจ มีความน่าเชื่อถือ และมีทักษะในการสื่อสาร

นอกจากผู้ส่งสารจะต้องมีบุคลิกที่น่าเชื่อถือ น่าไว้วางใจ ความเป็นคนทันสมัย และทักษะการสื่อสาร ลักษณะของข่าวสารที่ทำให้ผู้ส่งสารได้รับความน่าเชื่อถือ และทำให้ผู้รับสารเห็นด้วยหรือคล้อยตาม ควรจะมีลักษณะดังนี้ เป็นข่าวสารที่ตรงตามข้อเท็จจริง ไม่อวดอ้างจนเกินเลยและมีหลักฐานหรือเหตุผลสนับสนุน ทั้งนี้ข่าวสารและเหตุผลดังกล่าวจะมีความสอดคล้องกับกลุ่มผู้รับสารเป้าหมาย เพราะบุคคลมีความโน้มเอียงที่จะยอมรับข่าวสารที่สอดคล้องกับประสบการณ์ที่ตนเองมีมาก่อน

ในด้านประสิทธิภาพของสื่อบุคคลนั้น โรเจอร์ และชูเมคเกอร์ (Rogers & Shoemaker อ้างใน ชมัยพร จิตต์โกศล, 2547, หน้า 39-40) กล่าวว่า ในกรณีที่ต้องการให้บุคคลใดๆ เกิดการยอมรับสารนั้น ควรใช้สื่อบุคคลที่เป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร สื่อบุคคลจะมีประโยชน์มากในกรณีที่ผู้ส่งสารหวังผลให้ผู้รับเกิดการแลกเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมในการรับสารนั้น นอกจากนี้ สื่อบุคคลยังสามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบบุคคลวิถี ซึ่งจะมีผลทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

สื่อบุคคล จึงเป็นทั้ง ผู้ส่งสาร (Sender) เนื้อหา (Message) ช่องทาง (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) ในฐานะสื่อที่ให้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงออก การปฏิบัติตน การเป็นที่ยอมรับ ศรัทธา เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสารกับชุมชน เป็นสื่อมีอิทธิพล สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน การเปลี่ยนแปลงความรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เกิดการคล้อยตาม และสามารถชักจูงได้ อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นผู้ที่เปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนอย่างกว้างขวาง และสามารถแลกเปลี่ยนความรู้และทัศนคติ ความเห็นและประสบการณ์ได้ เพื่อให้การพัฒนากิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเป็นไปตามความต้องการ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ

1.3 แนวคิดเรื่องสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้าน สื่อพื้นเมือง หรือสื่อประเพณี (Folk Media) นับว่าเป็นสิ่งที่มีบทบาททางสังคมที่สำคัญยิ่งในหลายๆ ด้าน และที่สำคัญที่สุด ก็คือสื่อพื้นบ้านเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างดุลยภาพให้แก่ชุมชน สำหรับสื่อพื้นบ้าน ถือเป็นส่วนหนึ่งของระบบการสื่อสารของสังคม (Social Communication System) เมื่อก้าวถึงมักจะมียุคของการมองควบคู่ในสองมิติ คือ มิติเรื่องกาล/เวลา (Time) สื่อพื้นบ้านหมายถึงสื่ออะไรก็ตามที่เกิดขึ้นก่อนยุคสื่อสารมวลชน ในส่วนมิติที่สองเรื่อง

เทศะ/พื้นที่ (Space) นั้น สื่อพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น/พื้นที่ (Localized/Area-Based) อีกทั้งยังมีลักษณะที่แตกต่างตามประเพณี มักมีการทำด้วยมือ ไม่คำนึงถึงตลาด มีลักษณะไม่เป็นสากล แต่มีความยืนยาวในแง่ของกาลเวลา ทำให้สื่อพื้นบ้านเป็น “สื่อของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน” (สมสุข หินวิมาน, 2550, หน้า 14)

นักวิชาการสายการสื่อสารและวัฒนธรรม จะให้คำอธิบายว่า “สื่อพื้นบ้าน” เป็นสื่อที่มีความสำคัญยิ่งกับสังคมท้องถิ่น เพราะมีเอกลักษณ์เฉพาะโดดเด่นอยู่ 2 ประการ คือ สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่เน้นกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม และเป็นสื่อที่เน้นการสร้าง ความหมาย ความรู้สึก ร่วมกันของกลุ่มหรือชุมชนที่สามารถสร้างสรรค์งานได้เอง หรืออีกนัยหนึ่งผู้คนเหล่านั้นมีสิทธิ์อันชอบธรรมในการเป็นเจ้าของวัฒนธรรมภูมิปัญญาดังกล่าว และแน่นอนว่าสื่อพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นก็จะมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไป

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2527, หน้า 17) กล่าวว่า สื่อบ้านมิได้หมายถึงการแสดงละครเท่านั้น แต่หมายถึงรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มคน หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคนที่ได้ประพฤติกฎปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นความเคยชินเป็นประเพณีขึ้น และครอบคลุมถึงประเพณีเรื่องภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่เข้าใจตรงกันอีกด้วย

สมควร กวียะ (2529, น. 8) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้านคือวัฒนธรรมที่ได้รับการสร้างสรรค์ และสั่งสมมาแต่อดีต กลายเป็นเครื่องมือที่รับส่งและเก็บข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์และเอกลักษณ์ปรากฏให้เห็นใน รูปของคำพูด ข้อเขียน ข้อเขียน บทเพลง ดนตรี และการละเล่น หัตถกรรม สถาปัตยกรรม พิธีการ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรือแม้กระทั่งชีวิต

“สื่อพื้นบ้าน” อาจเป็นเรื่องที่หลายคนอาจจะสงสัยว่า หมายถึงอะไร และทำไมต้องเป็นสื่อพื้นบ้าน ซึ่ง กาญจนา แก้วเทพ (2549) ได้อธิบายเอาไว้ว่า

1. สื่อพื้นบ้าน

คำว่า “สื่อพื้นบ้าน” นั้นเกิดมาจากการผสมคำ 2 คำ คือ คำว่า “สื่อ” และคำว่า “พื้นบ้าน” นั้นสามารถแยกอธิบายได้ดังนี้

1.1 “สื่อ” นั้นคืออะไร ข้อความที่เขียนมาข้างหน้านี้นี้เป็นวิธีการตั้งคำถามต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งคือ การถามว่า “สิ่งนั้นคืออะไร” และเพื่อให้มั่นใจ คนถามอาจจะขอให้ยกตัวอย่างประกอบว่า หนังสือพิมพ์เป็นสื่อไหม ปากกาเป็นสื่อไหม ผ้าเช็ดหน้าเป็นสื่อไหม เป็นต้น

สำหรับจุดยืนของผู้เขียนในการตอบคำถามแบบนี้ก็คือ "คุณสมบัติของความเป็นสื่อ" นั้น ไม่ได้มีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด (Non-essentialism) ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกสามารถจะเป็น "สื่อ" ได้ ทั้งนี้ หากว่าสิ่งนั้นถูกมอบหมายให้ "ทำหน้าที่แบบสื่อ"

ในวงวิชาการการสื่อสารจะระบุคุณสมบัติเอาไว้ว่า การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมาเล่นบทบาทเป็นสื่อได้นั้น สิ่งนั้นจะต้องทำหน้าที่อะไรบ้าง อย่างน้อยหน้าที่พื้นฐานของสิ่งที่จะเป็นสื่อได้ ควรจะมี 2 อย่างคือ

หน้าที่แรก สิ่งนั้นเป็นพาหะนำพา/เครื่องห่อหุ้มเนื้อหา-สาระหรือความหมายอะไรบางอย่าง ตัวอย่างเช่น ของเล่นพื้นบ้านที่ปู่ย่าตายายแห่งบ้านป่าแดด จังหวัดเชียงราย ทำให้ลูกหลานเล่นนั้น ของเล่นที่โดยหน้าตาอาจจะดูเหมือนของเล่นที่วางขายอยู่โดยทั่วไป แต่ทว่า "โดยเนื้อหา/สาระ-ความหมาย" แล้ว ของเล่นที่ปู่ย่าตายายทำให้นั้นมี "ความหมาย/เนื้อหา" ที่แตกต่างออกไป เพราะเป็นของเล่นที่เชื่อมมาด้วย "ความรัก/ความห่วงใย" ของผู้ทำของเล่น

ตัวอย่างการใส่มูลค่าเพิ่ม/เนื้อหาความหมายเพิ่มของ "ตัวสื่อ" เหล่านี้เกิดขึ้นอยู่ในชีวิตประจำวันทุกวันจนเรากันชินและไม่ได้สังเกต เช่น ช่อดอกไม้ที่วางขายอยู่ในร้านก็คงเป็นเพียง "สินค้า" ชนิดหนึ่ง แต่เมื่อมีผู้ซื้อและนำไปให้แก่ "ผู้ป่วยในโรงพยาบาล" ดอกไม้ช่อเดิมก็ได้เพิ่มคุณค่าหรือแปรเปลี่ยนความหมายไปจากเดิมคือ จาก "สินค้า" มาเป็น "สัญลักษณ์แทนความห่วงใย"

บรรดาองค์ประกอบทุกอย่างของสื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็น "ย่ำจีนไก่อ" ในพิธีไหว้ผีปู่ย่า จังหวัดลำปาง "ตัวหมู" ในพิธีกินหมูล้างดิน จังหวัดอำนาจเจริญ ฯลฯ ในช่วงระยะเวลาแห่งการประกอบพิธีกรรม ย่ำจีนไก่อ และตัวหมูนั้นจึงได้กลายเป็น "สื่อ" ชนิดหนึ่งที่มีเนื้อหา/ความหมายพิเศษที่แตกต่างจากย่ำจีนไก่อและหมูที่วางขายอยู่ในตลาด

หน้าที่ที่สอง สื่อนั้นจะต้องทำหน้าที่เป็น "แม่สื่อแม่ซัก" เชื่อมร้อยระหว่างผู้คนเข้าด้วยกัน ให้เข้ามามีความสัมพันธ์กัน หน้าที่พื้นฐานทั้ง 2 อย่างของ "ความเป็นสื่อ" นั้น จะเห็นได้จากสูตรพื้นฐาน (ฉบับย่อ) ของการสื่อสารซึ่งมีองค์ประกอบเป็นธาตุทั้ง 4 คือ ผู้ส่ง (sender), สาร (Message), สื่อ (channel), ผู้รับ (Receiver)

กล่าวคือในหน้าที่แรก ตัวสื่อ (channel) จะต้องมีเนื้อหา/ความหมายบางอย่าง (Message/Meaning) สอดแทรกอยู่ข้างในซึ่งเป็นเนื้อหา/ความหมายที่ผู้ส่ง (sender) ต้องการจะให้สื่อ นำพาไปถึงผู้รับ (Receiver)

ส่วนในหน้าที่ที่สองนั้น ตัวสื่อ จะต้องโน้มนำเป็นแม่สื่อแม่ซักให้ผู้ส่งสารและผู้รับสารได้เข้ามาสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะสัมพันธ์กันในแง่ของความรู้ความเข้าใจ (Shared Knowledge) เช่น การจัดประชุมสัมมนา หรือสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแง่อารมณ์ความรู้สึก (shared feeling)

เช่น ในการประกอบพิธีกรรมหรือเข้าร่วมเหตุการณ์/การกระทำ/ประสบการณ์เดียวกัน (shared experience)

ความเข้าใจที่ว่า สิ่งใดจะเป็นสื่อหรือไม่เป็นสื่อ นั้น มิได้เป็นคุณสมบัติติดตัวมาแต่กำเนิดของสิ่งนั้นๆ หากแต่เกิดมาจากการทำหน้าที่/แสดงบทบาทของสิ่งนั้นๆ ต่างหาก และการทำหน้าที่/มอบหมายบทบาทนั้น ก็เกิดมาจาก "การกระทำของมนุษย์" นั่นเอง

ความเข้าใจดังกล่าวนี้มีความสำคัญในแง่ของการทำหน้าที่เป็น "เครื่องมือตรวจวัด" คุณสมบัติของความเป็น "สื่อพื้นบ้าน" เพราะอาจมีกรณีมากมายที่ดูเผินๆ จะดูเหมือนว่าเป็น "สื่อพื้นบ้าน" แต่เมื่อนำมาผ่านเครื่องตรวจวัด "ความเป็นสื่อ" แล้วกลับไม่ปรากฏว่ามี "ตัวเลขที่บ่งบอกคุณสมบัติความเป็นสื่อพื้นบ้าน" แสดงออกมาให้เห็นเลย

ตัวอย่างเช่นหน้าที่ประการแรกของสิ่งที่เป็สื่อคือ สิ่งนั้นต้องเป็นเครื่องนำพาหรือห่อหุ้มเนื้อหา/ความหมายบางอย่าง แต่ทว่าปัจจุบันนี้ การรื้อฟื้นหรือการทำงานสื่อพื้นบ้านจำนวนมากนั้น ผู้คนที่เกี่ยวข้องจะไม่รู้ "ความหมาย" ของสิ่งที่ทำเลย เช่น ถ้าถามเด็กรุ่นใหม่ว่าทำไมก่อนที่พระสงฆ์จะสวด จึงต้องมีฆราวาสไปอาราธนา พระจะสวดเลยโดยไม่มี การอาราธนาได้หรือไม่ ความหมายของการอาราธนานั้นคืออะไร หากเด็กๆ ไม่สามารถตอบได้ ไม่รู้ความหมาย ก็หมายความว่า "การอาราธนา" นั้นไม่ได้มีสภาพเป็น "สื่อ" สำหรับเด็กๆ เสียแล้ว

กล่าวคือ ปรากฏแต่ "กระบวนการ" แต่ "ไว้วิทยายุทธ" หรือมีแต่ "รูปแบบ" หากทว่าไม่ได้พกพา "ความหมาย/เนื้อหา" ติดมาด้วย

สำหรับในหน้าที่ที่สองคือ หน้าที่การชักใยผู้คนให้เข้ามาเชื่อมประสานกันนั้นก็เช่นเดียวกัน การจัดงานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เช่น เทศน์มหาชาติ บุญผะเหวด พิธีไหว้ผีปู่ย่า ฯลฯ ในตัวต้นฉบับนั้น พิธีกรรม/ประเพณีเหล่านี้ได้ออกแบบมาเพื่อเป็นสื่อให้ผู้คนในท้องถิ่นได้ระดมพลังแห่งความรักความสามัคคีมาร่วมด้วยช่วยกัน แต่ในปัจจุบันนี้ "กรรมวิธี" ในการจัดงานประเพณีพิธีกรรมบางแห่งนั้น เป็นการจัด "แค่พอเป็นพิธี" และมีได้แสดงบทบาทหน้าที่ในการโยงใยผู้คนในชุมชนให้มาเชื่อมร้อยกันเลย ที่อาจเรียกว่า "เป็นกาวใจที่ไร้ยางเหนียว" ไปเสียแล้ว

1.2 พื้นบ้านนั้นอยู่ที่ไหน ส่วนประกอบส่วนที่สองของคำว่า "สื่อพื้นบ้าน" คือคำว่า "พื้นบ้าน" ซึ่งมีความหมายในเชิงของ "พื้นที่" (area based) กล่าวคือ เป็นสื่อที่ถือกำเนิดเจริญเติบโตและใช้งานกันอยู่ในแต่ละพื้นที่

ลักษณะของ "พื้นบ้าน" นั้น ในบางกรณีอาจจะมีคุณสมบัติแบบ "เหรียญสองด้าน" (ทวิลักษณ์) กล่าวคือ ในด้านหนึ่ง อาจจะมี "ลักษณะที่เฉพาะตัว" แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มี "ลักษณะร่วม" กับที่อื่นๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายที่สุดก็คือ สำเนียงภาษาพูด คนไทยใน จังหวัดสุพรรณบุรี ก็จะพูด "ภาษาไทยที่มีลักษณะร่วมเหมือนกับคนไทยที่อื่นๆ" แต่ในเวลาเดียวกัน คน

จังหวัดสุพรรณก็จะมีความ "เสียงเหนือ" ที่เป็น "ลักษณะเฉพาะ" ของตัวเอง ที่พอออกท้ายเสียงก็รู้เลยว่า "เป็นคนจังหวัดสุพรรณ" ลักษณะเฉพาะนี้เองที่กลายเป็น "ตัวตน/อัตลักษณ์" ที่มีคุณสมบัติ 3 ประการคือ บอกให้เราว่าเราเป็นใคร บอกให้คนอื่นรู้ว่าเราเป็นใคร และมีตัวบ่งชี้ (เป็นเสียงเหนือ) ที่แสดงอัตลักษณ์นั้น

โดยทั่วไปคนในชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพบปะติดต่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ต่างๆ ผ่านการสื่อสาร ทั้งการสื่อสารกับตัวเอง (Intrapersonal Communication) เช่น การนั่งสมาธิ การทบทวน หรือการสื่อสารแบบกลุ่ม (Group Communication) เช่น การสื่อสารของชุมชน จะมีการประชุมหมู่บ้าน การเปิดพื้นที่สาธารณะ ได้แก่ วัด ร้านกาแฟ ตลาด หรือเทศกาลประจำปี งานฤดูหนาว การละเล่น และสื่อพื้นบ้านอื่นๆ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในกลุ่มหรือสังคมได้อย่างสงบสุข ดังนั้นการสื่อสารของชุมชน นอกจากจะให้ความบันเทิงแล้ว ยังแฝงกุศโลบายในเรื่องความรู้ ข้อมูล ความคิดเห็น ความเชื่อ และการอบรมสั่งสอนคุณค่าต่างๆ การสื่อสารจึงมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมชุมชนและผลผลิตทางวัฒนธรรมถือเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมชุมชนนั้นๆ ด้วย

ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า สื่อพื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบของการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดมาอย่างเป็นระบบ และก่อให้เกิดเป็นการสื่อสารที่เป็นเอกลักษณ์ของคนในสังคม เช่น ประเพณี การละเล่นและพิธีกรรมต่างๆ

กาญจนา แก้วเทพ (2541, น.121) กล่าวถึง บทบาทของสื่อพื้นบ้านว่า สื่อพื้นบ้านมีบทบาทดังนี้ 1. ให้ความบันเทิง ซึ่งเป็นหน้าที่หลักและหน้าที่พื้นฐานของสื่อพื้นบ้าน ไม่ว่าจะปรับเปลี่ยนไปเพื่อการอื่นอย่างไรก็ตาม หน้าที่นี้จะคอยติดตามสื่อประเพณีไปอยู่เสมอ ลักษณะความบันเทิงของสื่อพื้นบ้านมีหลายรูปแบบ เช่น ผ่อนคลายอารมณ์ การหยอกล้อ การสร้างอารมณ์ขัน ตลอดจน ให้ความบันเทิง ประเทืองอารมณ์ผสมกับบำรุงปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

2. การแจ้งข่าวสารหรือการรายงานสภาพสภาวะแวดล้อม เช่น การเล่นหนังตะลุง แม้จะเล่นเรื่องที่เคยเล่นตามแบบฉบับ แต่สื่อประเพณีเหล่านี้จะมีที่ว่างสำหรับสอดแทรกเหตุการณ์ปัจจุบันลงไปเช่นเดียวกับหนังตะลุงจะสอดแทรกเรื่องสงครามระหว่างอเมริกากับอิรักลงไปในเรื่องจนได้

3. การให้การศึกษา เป็นหน้าที่หลักพื้นฐานอีกประการหนึ่งของสื่อประเพณี มิติของการศึกษานั้นมีอยู่หลากหลาย เช่น

- การศึกษาให้ความรู้ทั่วไปเรื่องศาสนา เป็นโลกทัศน์หลักของชุมชนชาวบ้านนั้น มิติด้านศาสนาเป็นแกนหลักของชุมชนในการหล่อหลอมสมาชิก ดังนั้นสื่อพื้นบ้านทุกชนิดจะต้องเอาภาระงานในการอบรมสั่งสอนเรื่องศาสนา ด้วยการแนะนำหลักการต่างๆ ให้รู้จักและเข้าใจ

- การอบรมจริยธรรมเป็นการเฉพาะ อันเป็นการประยุกต์หลักศาสนามาใช้ในการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นไปในทางที่พึงปรารถนา เช่น หลักความกตัญญู หลักอิทธิยา การให้อภัย โหสิ เป็นต้น

- การชี้แนะปฏิบัติ อันเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากที่สุด เพราะลงไปสู่ภาคปฏิบัติของแต่ละบุคคล เช่น การประพฤติของสตรี การประกอบสัมมาชีพ การฝึกตนเอง

4. การแสดงออกซึ่งความคิดเห็น ไปจนกระทั่งวิพากษ์วิจารณ์สังคมเป็นองค์ประกอบที่มีสีสันของสื่อประเพณี/ สื่อพื้นบ้าน ซึ่งสื่อมวลชนมักจะแสดงบทบาทไม่ได้หรือแสดงได้อย่างจำกัด เนื่องจากสื่อมวลชนต้องทำงานอยู่ภายในกรอบหรืออยู่ภายใต้เงื่อนไขกดดันอื่นๆ องค์ประกอบนี้ช่วยอธิบายว่า เหตุใดประชาชนจึงชื่นชอบสื่อพื้นบ้านหลายประเภท เช่น หนังสือตลกที่มีบทบาทวิพากษ์วิจารณ์การเมืองหรือรัฐบาล เป็นแม่เหล็กดึงดูดความสนใจของประชาชน

5. การทำหน้าที่เป็นตัวประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างทางด้าน เพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา ตัวอย่างเช่น ร่องเงืงเป็นการละเล่นที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนพุทธและคนมุสลิม งานประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ ที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านจากหลาย หมู่บ้าน เป็นต้น

กาญจนา แก้วเทพ (2539) กล่าว ถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านตามแนวคิดสำนักหน้าที่นิยามว่าเป็นส่วนหนึ่งใน สถาบันย่อยสถาบันหนึ่งของสังคม และเปรียบสถาบันต่างๆ ของสังคมว่าเป็นเหมือนอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายที่ ต่างทำหน้าที่ของตนเองเพื่อความเป็นอยู่ของร่างกายโดยรวม กล่าวคือส่วนประกอบย่อยทุกส่วนจะต้องทำหน้าที่ของตัวเองให้ดีที่สุด เพื่อความมีเสถียรภาพของสังคมโดยรวม

นอกเหนือจากหน้าที่ที่สำคัญคือการรักษาเสถียรภาพของสังคมโดยรวมแล้ว หากสังคมนั้นต้องการสืบทอดชีวิตให้ยืนยาวไป บรรดาสถาบันย่อยของสังคมรวมถึงสื่อพื้นบ้านต้องมีหน้าที่อบรม ซึ่งอาจเรียกการทำหน้าที่นี้ว่าเป็น “การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม” แต่เนื่องจากสังคมประกอบด้วยคนจำนวน ไม่น้อย ดังนั้นแม้การอบรมบ่มเพาะก็ไม่อาจให้หลักประกันได้ว่าสมาชิกในสังคมจะเชื่อ ฟังและปฏิบัติตามเสมอไป ดังนั้น สื่อพื้นบ้านจะต้องทำหน้าที่อีกแบบหนึ่งคือการควบคุมทางสังคม (Social Control) ดังตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ บรรดาความเชื่อที่เป็นข้อห้ามต่างๆ เช่น ถ้าจิ้งจกตกไม่ควรออกจากบ้าน ถ้าเขาแก่ศพผ่านหน้าบ้าน ให้รีบเก็บเสื้อผ้า เป็นต้น

นอกจากนี้ กาญจนา แก้วเทพ ยังได้กล่าวว่า นักวิชาการเยอรมันสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ได้เปรียบเทียบกล่าวถึงหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านกับสื่อมวลชนว่า สื่อพื้นบ้านมีหน้าที่มากกว่า ดังเช่น

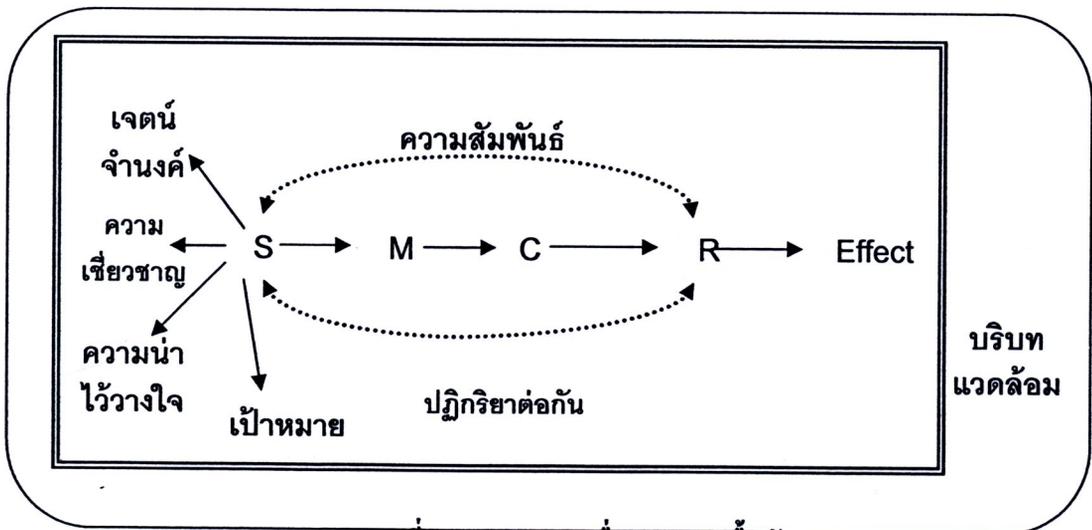
1. ทำหน้าที่ปลดปล่อยแรงผลักดันทางเพศ ตัวอย่างเช่น เพลงลำตัด และประเพณีคิงครกคิงสาก

- 2.สร้างความสามัคคีระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ตัวอย่างเช่น ประเพณีการแข่งขันระหว่างหมู่บ้าน
- 3.ทำการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่เป็นอยู่ ตัวอย่างเช่น ในประวัติศาสตร์เมื่อมีการเก็บภาษีอย่างรุนแรง เช่น ภาษีฝักบัว ขณะลิกที่เข้าไปเล่นให้กษัตริย์ทอดพระเนตรก็ได้สอดใส่คำร้องเรียนลงไปด้วย
- 4.ช่วยให้คนพัฒนาด้านภูมิปัญญา ตัวอย่างเช่น การเล่นปริศนาคำทาย และการดูภาพชาคคตามฝ่าผนังโบลล์
- 5.ทำหน้าที่ให้การศึกษาและสร้างความสำนึกทางการเมือง ตัวอย่างเช่น เพลงกล่อมเด็กมีเนื้อหาเรื่องการเมืองสอดแทรกอยู่
- 6.มีลักษณะสัมพันธ์กับชีวิต ตัวอย่างเช่น ตัวตลกในลิเกหรือหนังตะลุงมักเป็นชื่อคนในท้องถิ่นรวมถึงแสดงทัศนคติต่อความเป็นไปในชุมชน
- 7.มีหน้าที่ให้ความบันเทิงเหมือนสื่อมวลชน โดยทั่วไป

1.3 สื่อพื้นบ้านมีอะไรบ้าง

ประเด็นสุดท้ายที่จะขอฝากฝังเอาไว้เกี่ยวกับเรื่องสื่อพื้นบ้านก็คือ แม้คำว่า "สื่อพื้นบ้าน" จะเป็นคำที่เราใช้กันจนติดตลาดแล้ว โดยที่คำๆ นี้จะกินอาณาเขตแต่เฉพาะตัวสื่อ (channel) เท่านั้น แต่ทว่าในการลงมือทำโครงการ/กิจกรรมเกี่ยวกับ "สื่อพื้นบ้าน" นั้น เราจำเป็นต้องขยายมุมมองใช้เลนส์ของสื่อพื้นบ้านให้ครอบคลุมทุกองค์ประกอบ รวมทั้งรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบ กล่าวคือ เราต้องกล่าวถึง "ระบบการสื่อสารแบบพื้นบ้าน" ดังที่แสดงในภาพเป็นตัวอย่าง

ภาพที่ 1.3 : ระบบการสื่อสารแบบพื้นบ้าน

และเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันมากขึ้น ในที่นี้จะขอระบุขอบเขตของสื่อพื้นบ้านว่า
ได้ครอบคลุมอะไรบ้าง

ก. สื่อพื้นบ้านที่ใช้วงนภาษา (Verbal form) คือการใช้การพูดจาเป็นหลัก เช่น คำ
คม ภาษิต คำกลอน เพลงปฏิพากย์ เพลงกล่อมเด็ก ตำนาน นิทาน ผญา สวดสภัญญะ การเทศน์
 ฯลฯ

ข. สื่อพื้นบ้านที่เป็นการแสดงการกระทำ/พฤติกรรม (Behavioral Form) เช่น
การละเล่น งานเฉลิมฉลอง ประเพณี เทศกาล กิจกรรมการแสดง คนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น

ค. สื่อพื้นบ้านที่เป็นวัตถุ (Material form) เช่น เครื่องแต่งกาย ผ้าพื้นเมือง อาวุธ
พื้นบ้าน อาหาร ของใช้ หัตถกรรม โคม งานปูนปั้น แถงหยวก สมุนไพร เป็นต้น

ง. สื่อพื้นบ้านที่เป็นอวัจนภาษา (Non-verbal form) เป็นสื่อที่แสดงออกโดยไม่ใช้
ภาษาพูด แต่ใช้อากัปกิริยา การจัดระยะห่าง การใช้ร่างกาย (เช่น การรำยรำ) ภาพวาด เป็นต้น

สื่อพื้นบ้าน ถือเป็นช่องทาง (Channel) ที่มีความเป็นมาเป็นไป และมีวิวัฒนาการควบคู่กัน
มากับชุมชน การนำสื่อพื้นบ้านเป็นช่องทางในการเข้าหาชุมชนของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา
การสร้าง ความเข้าใจในบริบทชุมชน การเข้าช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน เช่น ปัญหาตั้งครรภ
ก่อนวัยอันควร เยาวชน มองประเพณี/วัฒนธรรมของตนเองว่าล้าหลัง นำอายุ ปัญหาการขาดผู้สืบ
ทอดประเพณี/วัฒนธรรม เป็นต้น นำไปสู่การร่วมกัน คิด วางแผน และตัดสินใจภายในชุมชน แนว
ทางการแก้ไขปัญหาเพื่อเกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน การรักษาวินัยธรรม
สร้างเสริมศีลธรรมอันดี และการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. แนวคิดตามหลักพุทธ

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย

คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายพระวินัย ได้กำหนดชีวิตของพระสงฆ์
เกี่ยวเนื่องและผูกพันกับสังคมโดยพื้นฐานเดียวกัน โดยชีวิตะของพระสงฆ์อาจจะแบ่งเป็น 2 ส่วน
คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับ
คฤหัสถ์

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ด้วยกัน ชีวิตในสังคมเป็นข้อผูกพันและความสำคัญ
เพียงใดนั้นจะเห็นได้จากข้อบทบัญญัติในวินัยของพระสงฆ์ที่การอยู่ร่วมกันเป็นวัด การกำหนดเขต
สีมา อุโบสถ การปวารณา การกรานกฐิน พุทธบัญญัติที่ทำให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในกิจการต่างๆ ที่

เรียกว่า สังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ตลอดถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีการเคารพกันตามอาวุโส เป็นต้น

ส่วนด้านความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับคฤหัสถ์นั้น พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับคฤหัสถ์เริ่มตั้งแต่อาหารซึ่งพระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยการบิณฑบาต คืออาหารที่คฤหัสถ์ถวายตลอดจนปัจจัย 4 อย่างอื่นๆ และการเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยคฤหัสถ์เป็นประจำ เป็นข้อบังคับในตัวให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังฆคฤหัสถ์ ความผูกพันนี้มีได้ตั้งแต่ในฝ่ายพระวินัยอย่างเดียวเท่านั้น แม้ในทางธรรมก็มีพุทธพจน์สอนและเตือนให้พระสงฆ์ระลึกร่วม ในภาวะนี้เพื่อก่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติและหน้าที่ความรับผิดชอบของตน (พระวราขมุนี, 2527 หน้า 15-19)

หน้าที่ทางสังฆของพระสงฆ์ เกิดขึ้นเพราะความผูกพันในด้านความเป็นอยู่ เป็นส่วนหนึ่งเมื่อก้าวในแง่คุณธรรม พระสงฆ์ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วยอาศัยเมตตาและกรุณาของตนเอง

นอกจากนั้น ในพระวินัยยังมีบัญญัติสำหรับพระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังฆ หรือประชาชนในทางที่ถูกต้อง รักษาเกียรติและฐานะให้เสมอกับที่สังฆได้ให้ความเคารพนับถือเลื่อมใสและไว้วางใจ ให้อุเคราะห์สังฆด้วยคุณธรรม หวังให้สังฆได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง มิได้มีจิตใจแอบหวังอำภิสตตอบแทน หรือกลายเป็นคลุกคลีกับคฤหัสถ์ไป เช่น ห้ามมิให้พระภิกษุประจบคฤหัสถ์ด้วยการขอมตนลงรับใช้เขาในกิจกรรมต่างๆ ห้ามมิให้คนเป็นคนมักขอ เห็นแก่ได้ เพราะจะทำให้คนเลื่อมศรัทธาจากพระสงฆ์ และพระศาสนา พระองค์ยังได้บัญญัติลงโทษแก่ผู้ทำลายความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระภิกษุและคฤหัสถ์ เช่น ให้สงฆ์พิจารณาลงสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ทำลายความดีแก่คฤหัสถ์ หากทางกำจัดผลของเขาทำให้เขาเดือดร้อน ยุแหยให้คฤหัสถ์นั้น ในทำนองเดียวกันก็ทำแก่คฤหัสถ์ที่ทำผิดต่อสงฆ์ ในความผิดที่คล้ายคลึงกันนั้นมีบทบัญญัติให้สงฆ์ลงโทษคว่ำบาตรได้ เช่นเดียวกับพุทธพจน์อีกมากที่ตรัสสอนเกี่ยวกับการใช้ชีวิตทางสังฆของพระสงฆ์ ขอนำมาเป็นตัวอย่างอีกดังนี้ คือ "...ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เท่ากับเป็นชีวิตพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในสิ่งที่ควรทั้งหลาย ทั้งงานสูง งานต่ำของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายประกอบด้วยปัญญาสำหรับพิจารณารู้อุปายในกิจนั้นสามารถจัดทำได้..." นี่เป็นนาถกรรมข้อหนึ่ง

พุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ เป็นเรื่องกำหนดความสัมพันธ์ของพระสงฆ์ที่มีต่อสังฆให้อยู่ในสภาพที่พอเหมาะพอดีอย่างถูกต้อง เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนา สรุปลแล้วหน้าที่และความผูกพันระหว่างพระสงฆ์และสังฆ ประกอบด้วย 3 ประการด้วยกัน คือ

1. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัย 4 ที่ชาวบ้านถวาย
2. สภาพและเหตุการณ์ในสังฆย่อมมีผลเกี่ยวกับการบำเพ็ญสมณธรรม

3. โยคุณธรรม คือ เมตตา กรุณา จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

สุภาพรณ ฌ บางช้าง (2527) ได้อธิบายว่า ในปัจจุบันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทแตกต่างกันอย่างน้อยเป็น 2 ทาง คือ ความคิดเห็นแนวหนึ่งว่า ในสภาพสังคมปัจจุบันพระพุทธศาสนาควรจะหันมาสนใจการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทซึ่งมีปัญหาเรื่องความยากจนและความเจ็บป่วย อันเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องการแก้ไขปรับปรุง พระภิกษุสงฆ์จึงควรหันมาสนใจบทบาทการพัฒนาในนี้ให้มากขึ้น ส่วนเรื่องของจิตใจ ถ้าพระมีวสันใจแต่เรื่องเหล่านี้เพียงอย่างเดียว ก็จะไม่ทันต่อความทุกข์ที่ชาวบ้านประสบอยู่ ผลของแนวคิดเช่นนี้ ทำให้เกิดกระบวนการสนับสนุน ส่งเสริมให้พระสามารถพัฒนาชนบทในด้านวัตถุได้ เช่น มีการจัดโครงการอบรมพระเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพ โครงการอบรมพระหมอ เป็นต้น ตัวอย่างแนวคิดนี้ เช่น ในคัมภีร์สังฆศาสตร์ สุตกัณฑ์ ศิวกัณฑ์ ได้แสดงความเห็นว่า “...ควรจะมีการอบรมพระภิกษุสงฆ์ให้มีความรู้ความเข้าใจสภาพสังคม เน้นหนักไปในทางความเป็นผู้นำ รู้จักศิลปวัฒนธรรม นโยบายการบริหารประเทศและความรู้ในการพัฒนาสังคม เพื่อให้ท่านรู้เท่าทันสังคมแบบใหม่ ให้ท่านรู้จักการนำความรู้ใหม่ๆ ไปประยุกต์ใช้ เช่น ท่านอาจแนะนำผู้ใหญ่บ้านได้ว่า อำเภอไหนมีปุ๋ยแฉกฟรีบ้าง จะได้เรียกร้องให้เอามาให้ชาวบ้านแทนที่จะให้นายอำเภอบางคนหาเศษหาเลยขายเอาเงินเข้ากระเป๋าตัวเองอีกต่อหนึ่ง ท่านอาจเรียนรู้วิธีการปฐมพยาบาลนอกเหนือจากการใช้ยากลางบ้านอันท่านชำนาญแล้ว...”

ส่วนความคิดเห็นอีกแนวทางหนึ่ง ไม่เห็นด้วยเกี่ยวกับบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการพัฒนาด้านวัตถุ ตัวอย่างแนวคิดของท่านพุทธทาสที่ว่า

“...พระไม่ควรร่วมมือเกี่ยวกับงานสังคมสงเคราะห์ หรือการพัฒนาอะไรของประชาชน โดยตรงเพราะมันเป็นเรื่องจู้จุกบึ้ง เป็นเรื่องเอามาพรวัวไปขายสวนบ้าง พระจะไปเกี่ยวข้องกับประชาชนเหล่านี้ได้ในฝ่ายที่ทำให้ประชาชนเหล่านี้ มีความเจริญก้าวหน้าและปลอดภัยในทางจิตวิญญาณ ประคับประคองในด้านจิตวิญญาณเสมอ ไม่ใช่ไปร่วมงานการอะไร ในการไปช่วยสร้างวัดดูชาวบ้านเสียเองแต่ไปเป็นผู้พิทักษ์ชาวบ้าน ไม่ให้เกิดความทุกข์ร้อน ความโง่ ความหลง ในการประกอบภาระงานของตน...”

พระราชวรมณี (2535, หน้า 21-22) ได้วิเคราะห์แนวคิด 2 ทางนี้ ในลักษณะที่ประสานความคิด 2 แนวทางข้างต้น คือ บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชน อาจว่าได้ว่ามีบทบาทเป็น 2 ทาง คือ

1. บทบาทหลัก หรือบทบาทโดยตรงของพระภิกษุสงฆ์ คือ การเป็นผู้นำชุมชนในทางด้านจิตใจ เสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน บทบาทนี้เป็นบทบาทสำคัญยิ่งเป็นรากฐานของ

ความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง สังคมไทยทุกวันนี้มีปัญหาเรื่องศาสนา ศีลธรรมมาก และบทบาทหลักของพระภิกษุก็เป็นงานหนักและยากยิ่ง หากว่ามีคุณค่าอย่างสิ้นเหลือ

2. บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระภิกษุสงฆ์อาจจำเป็นและเกี่ยวข้อง เช่น ในฐานะที่พระเป็นผู้ที่ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นช่องทางของการพัฒนาด้านวัตถุอาจให้ที่วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น เพราะต้องยอมรับว่าในสังคมไทย วัดนอกจากจะเป็นที่ส่งเสริมทางด้านจิตใจแล้ว บางครั้งยังเป็นสถานพยาบาล รักษาผู้เจ็บป่วย เป็นสถานสงเคราะห์ที่คนยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน เป็นที่พักคนเดินทาง เป็นสโมสรชาวบ้านเข้ามาพบปะกัน เป็นสถานที่จัดเทศกาล เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาท เป็นที่ใช้รักษาชีวิตของประชาชน เป็นศูนย์กลางบริหารหรือการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุม บอกแจ้งกิจกรรมต่างๆ อย่างไรก็ตาม พระภิกษุพึงกระทำ

สำหรับแนวคิดเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย จะนำมาใช้ประกอบในการอธิบายบทบาทของพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา ถือว่าเป็นบทบาทสำคัญต่อการเข้าถึงชุมชน และเข้าใจบริบทชุมชน ซึ่ง**บทบาทหลัก** คือ การเป็นผู้นำชุมชนทางด้านจิตใจ ส่งเสริมศีลธรรม เผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างสติปัญญาให้ชุมชน และ**บทบาทรอง** คือ ผู้นำทางความคิด พระสงฆ์ นักพัฒนา นักสังคมสงเคราะห์ การพัฒนาการศึกษา การสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าไม้ และการให้ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย และยาเสพติด เพื่อการพัฒนาชุมชน โดยการนำกิจกรรมมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกับหลักธรรม

3.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีงานวิจัยในด้านบทบาทและความสำคัญของสถาบันทางศาสนา และพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำเสนอภาพรวมของงานวิจัยในแต่ละประเด็น เพื่อนำไปประกอบการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาของผู้วิจัยต่อไป

งานวิจัยด้านการสื่อสารระหว่างบทบาทพระสงฆ์กับการสื่อสาร

งานวิจัยของ ทศนีย์ เจริญวิเศษ และคณะ (2548) ซึ่งได้ทำการศึกษาเรื่อง ความสามารถในการสื่อสารของพระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ) กับการระดมพลังพัฒนาชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลที่เกิดจากความสามารถและการประเมินผลความสามารถในการสื่อสารของพระพยอมในการระดมพลังชุมชน ผลการวิจัยพบว่าความสามารถในการสื่อสารที่พระพยอมมีต่อการระดมพลังเพื่อพัฒนาชุมชน โดยได้อาศัยความรู้ทางการสื่อสาร ทั้งการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Communication) และทักษะในการสื่อสาร (Communication skill) รวมถึงการใช้พลัง 5 ได้แก่ กายพลัง โภคพลัง อมัจจะพลัง อภิจัจพลัง และการวิเคราะห์ผู้รับสาร กำหนด

วัตถุประสงค์ และความเข้าใจในบริบทหรือสถานการณ์แวดล้อม ร่วมกับทักษะในการสื่อสาร คือ การเลือกใช้สื่อ การสื่อสาร การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ นอกจากนี้พระพยอมยังใช้กลยุทธ์ในการใช้อารมณ์ขัน การเล่าเรื่อง การใช้เหตุการณ์ปัจจุบัน การใช้ความรู้ประสบการณ์เดิม การรื้อถอนความหมาย การผสมผสาน และการจัดช่องทางการสื่อสารให้เหมาะสม ซึ่งจากการดำเนินของพระพยอมทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนใน 3 ด้าน คือ คน วัตถุ และสังคม

งานวิจัยของ ฉันทนันท์ ประกายสันติสุข (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ประสิทธิภาพของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญาและสันติสุข” มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาจิตใจให้เกิดปัญญาและสันติสุขภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการ โน้มน้าวใจ สื่อและประสิทธิผลของสื่อ ผลการวิจัยพบว่า สื่อบุคคลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ สามารถโน้มน้าวใจผู้รับสาร ผู้เข้าอบรม ให้คล้อยตามเนื้อหาสาระ ธรรมะ โดยการใช้สื่อต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จนทำให้ผู้รับสารเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการรู้และสำนึก อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในทางที่ดีอย่างเห็นได้ชัด

งานวิจัยของ ของ พระมหาไพศาล กิ่งมา (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การถ่ายทอดธรรมะของพระสงฆ์โดยผ่านโครงการพัฒนา โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระสงฆ์พัฒนา จำนวน 5 รูป และผู้เข้าร่วมโครงการ ในเขตอำเภอสันป่าตอง และอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม รวมทั้งการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า แนวทางในการถ่ายทอดธรรมะของพระสงฆ์ เกิดจากการที่พระสงฆ์มีความใกล้ชิด เห็นปัญหาของชุมชน ประกอบกับการยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า พระสงฆ์ต้องจาริกไปเพื่อช่วยเหลือประชาชน ซึ่งการช่วยเหลือมิใช่เพียงด้านจิตใจหรือศาสนพิธี แต่ยังรวมถึงในด้านวัตถุ การพัฒนาการศึกษา อนามัย และอาชีพด้วย และในการถ่ายทอดธรรมะนั้นมีหลายลักษณะ ทั้งการสอนโดยตรง การให้โอวาท การแสดงเทศนา การสนทนา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านสื่อนิทาน เกม หรือนันทนาการ และการสอนโดยการปฏิบัติให้เกิดการเคยชินเป็นนิสัย โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา การปฏิบัติเป็นแบบอย่างพระสงฆ์ที่เป็นผู้ประพฤติธรรม ถือศีลอย่างเคร่งครัด ทำให้เกิดความศรัทธา ในการถ่ายทอดจะคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างผู้รับ การถ่ายทอดและสถานการณ์ทางสังคม เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต

งานวิจัยของ ทศนีย์ จันทร (2535) ได้กล่าวว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมและศาสนาว่า “ในการเผยแผ่ให้ข่าวสาร ข้อมูล คำสอน และโน้มน้าวจิตใจของประชาชนให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา การเผยแผ่สามารถทำได้โดยผ่านทางสื่อสารมวลชน สื่อบุคคล สื่อ โสตทัศน และสื่อกิจกรรม ศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยมที่ลึกซึ้ง การยอมรับที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เพราะฉะนั้นการเผยแผ่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง ค่อยเป็นค่อยไป และรูปแบบวิธีการเผยแผ่ที่ทันสมัยเหมาะสมกับยุคสมัย

งานวิจัยของ สมชาย เหล็กเพชร (2538) ได้วิเคราะห์งานของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชน โดยใช้พื้นที่สระเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์กลุ่มพระสังฆพัฒนาชุมชนล้านนา เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยความสมัครใจและตื่นตัวเพื่อส่วนรวม ส่วนแนวคิดในการพัฒนานั้นเป็นไปตามประสบการณ์ เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นทุกข์ จากการด้อยพัฒนา ด้อยการศึกษา และความยากจน โดยคำนึงถึงพระธรรมวินัยและนโยบายคณะสงฆ์ประกอบ

จากงานวิจัยข้างต้นที่กล่าวมาเป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์กับการพัฒนานั้น สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการที่วัดและพระสงฆ์จะสามารถดำรงบทบาทการเป็นผู้นำในชุมชน และในด้านบทบาทการพัฒนา ทั้งในการเลือกใช้กลยุทธ์การสื่อสาร ความสามารถทางการสื่อสาร และกลยุทธ์ในการออกแบบเนื้อหาสาระและทักษะในการสื่อสาร โดยเฉพาะทักษะในการพูด/เทศน์

งานวิจัยด้านบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนา

งานวิจัยของ พินิจ ลาภานานนท์ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการปรับเปลี่ยนบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์นักพัฒนาในภาคอีสาน จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ไม่ใช่ผลผลิตทั้งของโครงการและนโยบายของรัฐ หรือกิจกรรมและการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน บทบาทของพระสงฆ์เป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติแบบพุทธศาสนา ชาวบ้านและพระสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่น ปัจจัยภายในท้องถิ่นมีอิทธิพลที่เด่นชัดต่อแรงจูงใจและการตัดสินใจแสดงบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ โดยปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นแรงจูงใจสำคัญ อย่างไรก็ตามศักยภาพและความสามารถของพระสงฆ์ที่จะส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ทางศาสนาและสังคม ระหว่างพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชน ถ้าพระสงฆ์ไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านและได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านลดลง พระสงฆ์ก็จะไม่สามารถส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาต่างๆ ได้ และหลักจากที่ได้ทำงานพัฒนาแล้ว ถ้า

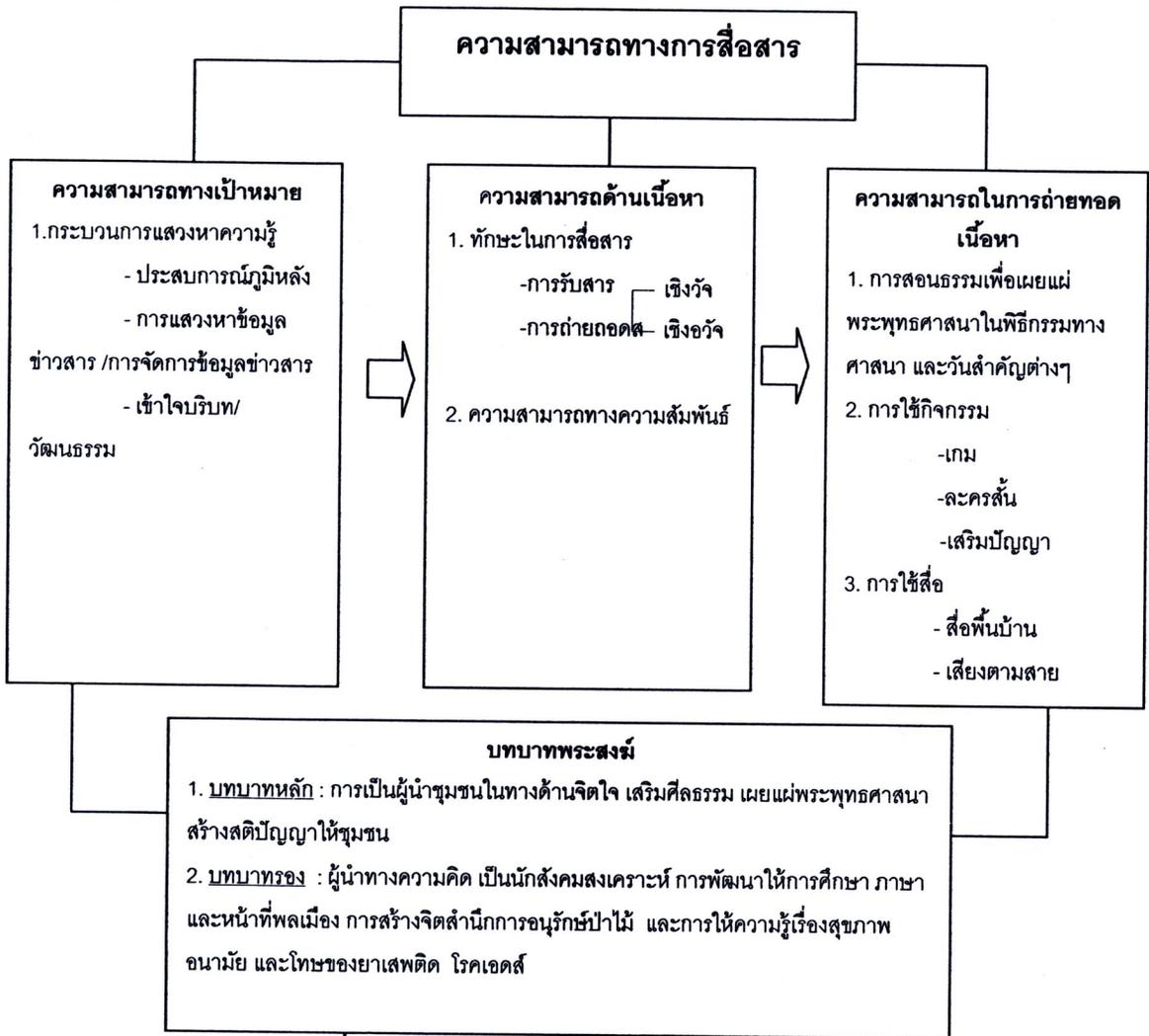
พระสงฆ์ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ที่ดีและศรัทธาที่ได้รับจากชาวบ้านไว้ได้ พระสงฆ์ก็ไม่สามารถสานต่อกิจกรรมการพัฒนาได้ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของกิจกรรมสังฆพัฒนานั้นมีส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความจำเป็นของชาวบ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงของงานสังฆพัฒนา

งานวิจัย ของ วาสนา วงศ์ชัยย่อง (2539) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระในชุมชน และศึกษาถึงปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงบทบาท โดยใช้พื้นที่ในการวิจัยในชุมชนเมืองจังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม บทบาทด้านที่เปลี่ยนแปลงน้อย คือ บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม บทบาทที่ลดลง คือ บทบาทในการให้การศึกษาแก่ชุมชน ส่วนบทบาทที่หันไป ได้แก่ บทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน และบทบาทในการรักษาพยาบาล และพระสงฆ์ได้พัฒนาบทบาทใหม่ขึ้นมาคือ บทบาทในการพัฒนา ทั้งนี้เป็นเพราะปัจจัยภายนอก คือ การเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม และปัจจัยภายใน คือ องค์กรพระสงฆ์กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากงานวิจัยข้างต้น เป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้รับสาร (Sender) ในการพัฒนา โดยมีเกณฑ์การเลือกใช้สื่อ/ช่องทาง (Channel) ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย/ผู้รับสาร (Receiver) และมุ่งวิเคราะห์เรื่องของเทคนิคและรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะ โดยการนำสื่อต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับผลที่จะได้รับ

จากการสำรวจงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่ได้กล่าวมานั้น เป็นทำให้เห็นถึงความสำคัญและความเกี่ยวข้องกับความสามารถทางการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของโครงการพระบัตติตอาสาพัฒนาชาวเขา ซึ่งข้อแตกต่างของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ การเน้นที่การศึกษาในเรื่องของความสามารถทางการสื่อสารที่เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการที่พระสงฆ์และวัดจะดำรงอยู่ได้ ทั้งในด้านบทบาทพัฒนา หรือกลยุทธ์ในการเลือกสื่อ และการออกแบบเนื้อหาสาร ดีลาการใช้ภาษา การสื่อสาร โดยเฉพาะการพูด หรือการสั่งสอน อบรมธรรมะ ให้เข้ากับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ที่มีความแตกต่างทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และภาษา และเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและการทำความเข้าใจในภาพรวมของงานศึกษาครั้งนี้

4. กรอบการวิจัย (Conceptual Framework)

ภาพที่ 1.4 ภาพแสดงกรอบการวิจัย (Conceptual Framework)